

**IV Ogólnopolska
Konferencja Naukowa**

TOPOS ŚMIERCI

**W LITERATURZE
KULTURZE
I SZTUCE**

ABSTRAKTY

Redakcja:
Ewelina Chodźko, Joanna Jędrzejewska

Lublin, 28 października 2022 r.

**IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa
„Topos śmierci w literaturze, kulturze
i sztuce”**

Abstrakty

**IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa
„Topos śmierci w literaturze, kulturze
i sztuce”**

Abstrakty

Redakcja:
Ewelina Chodźko
Joanna Jędrzejewska

Fundacja na rzecz promocji nauki i rozwoju TYGIEL
Lublin 2022

**IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Topos śmierci
w literaturze, kulturze i sztuce”
28 października 2022 r.**

Abstrakty

Redakcja:

Ewelina Chodźko

Joanna Jędrzejewska

Skład i łamanie:

Monika Maciąg

Projekt okładki:

Marcin Szklarczyk

© Copyright by Fundacja na rzecz promocji nauki i rozwoju TYGIEL

ISBN 978-83-67194-82-2

Wydawca:

Fundacja na rzecz promocji nauki i rozwoju TYGIEL

ul. Głowackiego 35/348

20-060 Lublin

www.fundacja-tygiel.pl

Komitet Naukowy:

- **dr hab. Anita Całek**, Katedra Komparatystyki Literackiej, Wydział Polonistyki, Uniwersytet Jagielloński
- **dr hab. Marcin Kępiński, prof. UŁ**, Zakład Antropologii Kulturowej, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej, Uniwersytet Łódzki
- **dr hab. Robert Kulmiński, prof. UW**, Zakład Literatur i Kultur Słowiańskich, Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej, Uniwersytet Warszawski
- **dr hab. Anna Spólna, prof. UTH**, Katedra Filologii Polskiej, Wydział Filologiczno-Pedagogiczny, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu
- **dr Joanna Bednarska-Kociołek**, Instytut Filologii Germańskiej, Uniwersytet Łódzki
- **dr Ewa Rzanna-Szczepaniak**, Instytut Kompozycji i Teorii Muzyki, Wydział Kompozycji, Dyrygentury, Wokalistyki, Teorii Muzyki i Edukacji Artystycznej, Akademia Muzyczna im. I.J. Paderewskiego w Poznaniu
- **dr Katarzyna Sikorska-Bujnowicz**, Zakład Językoznawstwa Niemieckiego, Instytut Filologii Germańskiej, Uniwersytet Łódzki

Komitet Organizacyjny:

- Ewelina Chodźko
- Alicja Danielewska
- Iwona Domina
- Joanna Jędrzejewska
- Kinga Kalbarczyk
- Joanna Kozłowska
- Kamil Maciąg
- Monika Maciąg
- Izabela Mołdoch-Mendoń
- Paulina Pomajda
- Marcin Szklarczyk
- Paulina Szymczyk

Organizator:

Fundacja
TYGIEL

Spis treści

Wystąpienia Gości Honorowych

Heroizm, bunt, ofiara: paradygmaty obrazowania śmierci w literaturze fantastycznej (na wybranych przykładach).....	11
Kulturowe obrazy śmierci: ikonografia, alegorie, symbolika. Od czasów średniowiecznych do współczesności	12
Oswajanie śmierci – czeska kultura popularna wobec umierania	14

Wystąpienia Uczestników

Biali Wędrowcy. Motyw śmierci w „Grze o Tron” George’a R.R. Martina.....	17
„Don Andréa Vésalius” Pétrusa Borela, czyli fascynacja anatomią. W kierunku romantycznej koncepcji ludzkich zwłok	18
Podróż w światło. Śmierć jako akt kreacji w filmie „Źródło” (The Fountain, USA 2006) Darrena Aronofsky`ego	19
Śmierć jako element natury. Przypadek „Dramatu na polowaniu” Antoniego Czechowa oraz „Zapisków myśliwego” Iwana Turgieniewa	21
Thanatos jako przewodnik w drodze do domu. O motywie śmierci-powrotu w twórczości Jacka Malczewskiego.....	22
Topos ojczyzna – groby w polskich prawosławnych tekstach prasowych	23
Topos życia po śmierci w literaturze rabinicznej ze szczególnym uwzględnieniem Miszny	24
Umieranie jako stan – turgieniewowskie pojmowanie śmierci na przykładzie „Dziennika człowieka niepotrzebnego”	25
Upadek Talesa – śmierć człowieka i narodziny filozofa.....	26
Indeks Autorów	27

Wystąpienia Gości Honorowych

Heroizm, bunt, ofiara: paradygmaty obrazowania śmierci w literaturze fantastycznej (na wybranych przykładach)

dr hab. Anita Całek, Katedra Komparatystyki Literackiej, Wydział Polonistyki, Uniwersytet Jagielloński

Wykład będzie dotyczył trzech modelowych postaci dla tematu obrazowania śmierci w literaturze fantastycznej. Heroizm, którego paradygmatycznym reprezentantem jest Herakles, to fabuła opowiadająca o dzielności, odwadze i gotowości na śmierć ze względu na indywidualne właściwości bohatera – herosa. Buntownik odwołuje się do postaci Prometeusza, kreśląc historię jednostki, który podejmuje ryzyko śmierci w imię wyższych wartości, często dla innych, występując równocześnie przeciw zdecydowanie negatywnej postaci ojcowskiej. Model pośrednika ma dwojakie źródła: mitologiczną opowieść o ofierze Odyna oraz ewangeliczną historię Jezusa – pośrednika i ofiary zastępczej za winy innych; bohater tego typu historii zgadza się na śmierć, aby uratować inną postać lub umrzeć za kogoś, który tym samym może ocaleć. Idea „pośrednika” została natomiast zaczerpnięta z propozycji S. Greenblatta i wykorzystana do poszerzenia ujęcia ściśle religijnego i mitologicznego o aspekt historyczno-kulturowy.

Trzy wskazane paradygmaty łączy powiązanie idei heroizmu w działaniu oraz zgody na własną śmierć, natomiast dzieli – relacja z ojcem (lub władcą Logosu): w modelu pośrednika relacja między bohaterem a wyższą od niego instancją opiera się na miłości i posłuszeństwie, w modelu buntu – zbudowana jest na radykalnym sprzeciwie wobec każdej władzy, nawet tej, która kieruje się szlachetnymi intencjami, natomiast w modelu heroizmu można odczytać ambiwalencję więzi z ojcem, która przybiera raz bliskie, ciepłe relacje, a innym razem – dystans, nieufność, czasem prowadząc nawet do sprzeciwu.

Zaprezentowany w pierwszej części wykładu model zostanie następnie pokazany na przykładzie wybranych dzieł fantastycznych z literatury polskiej i światowej; przywołane zostaną takie utwory, jak „Władca Pierścieni” J.R.R. Tolkiena, cykl „Opowieści z Narnii” C.S. Lewisa, „Fionawarski gobelin” G.G. Kaya cykl „Ziemiomorze” U.K. Le Guin, cykl „Harry Potter” J.K. Rowling, „Pan Lodowego Ogrodu” J. Grzędowicza i „Wybrana” N. Novik.

Kulturowe obrazy śmierci: ikonografia, alegorie, symbolika. Od czasów średniowiecznych do współczesności

dr hab. Marcin Kępiński, prof. UŁ, Zakład Antropologii Kulturowej, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej, Uniwersytet Łódzki

Wykład poświęcono kulturowym obrazom oraz wzorcom śmierci, funkcjonującym na przestrzeni wieków w kulturze Europejskiej i współczesnej. Mówimy więc o potrzebie istnienia odpowiednich instytucji religijnych, a w razie ich braku, mitów i narracji mitologicznych, pozwalających uniknąć zjawiska anomii, spowodowanej przez śmierć. Współczesne społeczeństwo, zlaicyzowane i pozbawione istotnej duchowości, nie potrafi poradzić sobie z tym zjawiskiem, spychając go na margines kultury i zaprzeczając jego istnieniu. Wedle Maxa Webera, jednym z powodów istnienia religii, jest właśnie jej rola, spajająca społeczeństwo, zapewniająca ciągłość jego trwania wobec kryzysów strukturalnych oraz wewnętrznych. Religia chroni *nomos*, rozumiany jako ład społeczny, kosmiczny i prawny.

Śmierć, postrzegana jako skutek grzechu pierworodnego i powiązana z przemijaniem była najsilniej obecna w kulturze Zachodu Europy w czasach średniowiecza. Johan Huizinga pisze wręcz o obsesji śmierci, jaka opanowała tę epokę, w której najgłośniejszym wybrzmiewało nawoływanie: *memento mori*. Śmierć, jako kara za grzech, wymierzona całej ludzkości, określała ziemską egzystencję. Samo życie postrzegano zaś powolne umieranie, spowodowane przez grzech pierworodny. Stąd takie zamiłowanie w sztuce Europy do przedstawiania wizerunków śmierci w konkretnych tematycznych motywach: *ars moriendi*, *memento mori*, *vanitas*. W kulturze chrześcijańskiego Zachodu można mówić o dwóch podstawowych wzorcach – paradygmatach śmierci. Paradygmat pierwszy – śmierci oswojonej – w drugiej połowie XIX wieku ulegał coraz większym zmianom. Wiązało się to z postępującą racjonalizacją, laicyzacją oraz rewolucją społeczno-kulturową, zapoczątkowaną przez dziedzictwo oświecenia i Wielką Rewolucję Francuską. Ideologia socjalizmu, programowo świecka, kierowała się nadal ideą postępu, mającego wykorzenić przesady religijne (także te, dotyczące eschatologii), wielką wagę przykła-

dając do świata materialnego, a nie duchowego. W wieku XX dominujący paradygmat śmierci nie przypominał już w żadnej mierze śmierci oswojonej. Schemat, który go zastąpił, jest aktualny do dziś i dominuje w zachodniej kulturze. Ph. Aries nazwał go śmiercią na opak, jako że stanowi całkowite zaprzeczenie śmierci oswojonej. Ta zmiana dotyczy świadomości śmierci, postrzegania umierającego przez niego samego i przez otaczających go ludzi, momentu i miejsca konania, pogrzebu i żałoby. Jest przepojony strachem wobec końca życia w świecie bez Boga i duchowości.

Oswajanie śmierci – czeska kultura popularna wobec umierania

*dr hab. Robert Kulmiński, prof. ucz., Zakład Literatur i Kultur Słowiańskich,
Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej, Uniwersytet Warszawski*

Nasycona obrazami końca życia kultura popularna dostarcza kluczowych i cennych danych na temat postrzegania umierania i śmierci. To właśnie wewnątrz popkultury trwa nieustająca i złożona rozmowa kulturowa o śmierci – tworząca, odtwarzająca i utrwalająca bogate narracje, pozwalające na zaangażowanie w to, co to znaczy umrzeć. Spośród wielu różnych komunikatów w dyskusji na temat śmierci w przestrzeni współczesnej czeskiej kultury popularnej jeden wydaje mi się szczególnie godny uwagi – trzynastoodcinkowy serial w reżyserii Jiřego Chlumskiego „Špunti na cestě”, emitowany przez pierwszy program czeskiej telewizji publicznej (Čt1) od 7 stycznia do 1 kwietnia 2022 roku. Ten właśnie serial poddam refleksji z perspektywy sposobów konceptualizacji śmierci, wykorzystując w tym celu klasyczne wyobrażenie „śmierci oswojonej”. Pomimo że Philippe Ariès ustawia swoje spostrzeżenia na osi rozwoju jednej monolitycznej cywilizacji tradycyjnej, to wydaje się, że możemy potraktować opisane przez niego postawy wobec śmierci ahistorycznie, jako pewne wywodzące się z przeszłości modele, które dziś pojawiają się i znikają w różnorodnych praktykach kulturowych w poszczególnych społecznościach. Współczesne wyobrażenia na temat śmierci stanowią rezultat nawarstwień i powrotów do dawnych lub całkiem świeżej daty wyobrażeń. Zakładam zatem, że „śmierć oswojona” nie przemieniła się w potoku dziejów w „śmierć na opak”, przechodząc opisane przez Philippe’a Arièsa etapy pośrednie. Raczej poszczególne wyobrażenia (łącznie z tymi ludowymi) nawarstwiały się na siebie, jedne obumierały, żeby nigdy się nie odrodzić, inne odradzały się po jakimś czasie, jeszcze inne trwały nieprzerwanie od zarania dziejów ludzkości do dziś i odnaleźć je można w takich produktach kultury popularnej jak serial „Špunti na cestě”.

Wystąpienia Uczestników

Biali Wędrowcy. Motyw śmierci w „Grze o Tron” George’a R.R. Martina

Gabriel Kalinowski, gabryjelowsky@gmail.com, Instytut Anglistyki, Wydział Neofilologii, Uniwersytet Warszawski, <https://www.uw.edu.pl>

Topos śmierci obecny jest w literaturze od najstarszych jej form zapisu. Już w literaturach antycznych wielcy filozofowie czy przywódcy religijni dyskutowali na temat sensu i znaczenia śmierci. Problem śmierci, procesu umierania lub życia pozagrobowego rozpatrywano w ujęciach mimetycznych lub symbolicznych. W zależności od tradycji duchowej śmierć jawiła się jako akt definitywnego końca ludzkiego życia lub też jako etap przejściowy w odwiecznej wędrówki duszy czy wreszcie jako moment wstąpienia do krainy rajy lub piekła.

Twórcy literatury współczesnej XX i XXI w. nie wypracowali zupełnie nowych form tematycznych związanych z obrazami śmierci, aniżeli te, które odziedziczyli po literatach poprzednich epok literackich, natomiast znacząco je przekształcili pod względem środków artystycznych i cech gatunków literackich. Bardzo dobrym przykładem na taką postawę jest twórczość amerykańskiego autora literatury fantasy George’a R.R. Martina, u którego topos śmierci jest wyraźnie obecny i stale rozwijany, co znacząco pogłębia narrację w jego najpopularniejszej serii powieści „Pieśń Lodu i Ognia”, a zwłaszcza w pierwszej części cyklu pt. „Gra o tron”.

W niniejszym wystąpieniu poruszone zostały trzy aspekty motywu śmierci w powieści „Gra o tron”. Po pierwsze zostały omówione realistyczne momenty narracyjne, w których zjawiają się literackie figury śmierci. Po drugie przedstawiono realistyczno-baśniowe fragmenty fabuły powieści Martina, w których występują postacie Innych, tajemniczych przedstawicieli Zła. Po trzecie, na przykładzie postaci Innych z „Gry o tron” opisana została kwestia kategorii fantastyki i tajemniczości.

Ostatnią kwestią w pracy o sadze „Pieśni Lodu i Ognia” jest jej kontekst związany z filozoficznie rozumianymi pojęciami *mysterium tremendum* oraz *numinosum*, które prowadzą do łączenia literatury z tekstami religijnymi oraz z pojęciami Inny/Obcy, które wiodą do rozpatrywania kondycji człowieka w optyce antropologii kultury.

**„Don Andréa Vésalius” Pétrusa Borela,
czyli fascynacja anatomią.
W kierunku romantycznej koncepcji ludzkich zwłok**

Rafał Niezgoda, rodin111@wp.pl, badacz nieafiliowany

Przedmiotem wystąpienia był sposób postępowania z ludzkimi zwłokami w epoce romantyzmu. Autor wyszedł w swojej analizie od oświeceniowych metod i idei, które przyczyniły się do skonceptualizowania roli zwłok w okresie romantyzmu. W epoce oświecenia nastąpiło symboliczne przesunięcie zwłok ze sfery sacrum w sferę profanum. Świadczyły o tym praktyki, często nieakceptowalne w traktowaniu ciała. Wtedy też nastąpił rozwój badań anatomicznych i idei związanych z tajemnicą życia i śmierci. W trakcie analizy wyodrębniono trzy symboliczne figury: anatoma, wiwsektora i konstruktora automatów. Ich koncepcje i odkrycia zazębiły się z okresem romantyzmu. Tendencje te widoczne są również w utworach literackich. W tym celu wybrano do analizy reprezentatywne opowiadanie francuskiego pisarza Pétrusa Borela (1809-1859) „Don Andréa Vesalius, l’anatomiste (Madrid)” z 1833 roku. W drugiej części wystąpienia wskazano nowe sposoby obchodzenia się z martwym ciałem w okresie romantyzmu (sekcja zwłok i balsamacja) i spojrzenia na zwłoki w sposób sentymentalny (świeckie relikwie, maski pośmiertne). Szczególną uwagę poświęcono sylwetce najwybitniejszego ówczesnego balsamisty Jean-Nicolas Gannala (1791-1852). Na podstawie swoich badań autor doszedł do wniosku, że wypracowana romantyczna koncepcja przywróciła zwłokom ich podmiotowość co było widoczne w ich bliskości (emocjonalnej i realnej) poprzez zwłoki zabalsamowane, co osiągnano również za pomocą funeralnych obiektów (np. włosów zmarłego) oraz w postaci masek pośmiertnych, które pozostawały w symbolicznej i emocjonalnej łączności z osobą, która je posiadała.

Podróż w światło. Śmierć jako akt kreacji w filmie „Źródło” (The Fountain, USA 2006) Darrena Aronofsky`ego

Iwona Kolasieńska-Pasterczyk, iwona.kolasinska-pasterczyk@uj.edu.pl, Instytut Sztuk Audiowizualnych, Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej, Uniwersytet Jagielloński

Film „Źródło” stanowi rzadki, zwłaszcza we współczesnym kinie amerykańskim, przypadek dzieła poruszającego kwestię spraw ostatecznych – konfrontacji z traumą wynikającą z nieuchronności śmierci i oswojenia ze śmiercią przez zwrot ku postawie religijnej i systemom mitologicznym. Historia bohaterów – niczym archetypicznej pary Adama i Ewy - rozwija się na dwu płaszczyznach – realnej i fikcjonalnej, wizyjnej. Właściwą historią jest ta rozwijająca się w teraźniejszości, obrazująca modelowy przypadek doświadczenia śmierci jako „sytuacji granicznej”, w jej dwu wariantach: śmierci osoby najbliższej i nieuchronnej/możliwej własnej śmierci. Tom Creo, naukowiec, musi zmierzyć się ze stratą żony Izzi przynoszącą wstrząs egzystencjalny. Terminalnie chora Izzi staje wobec konieczności zmierzenia się z sytuacją nieuchronności własnej, przedwczesnej śmierci a pogodzenie z tą perspektywą daje jej, inspirowana mitologią Majów o zaświatach, koncepcja śmierci jako aktu kreacji. Jej materializację stanowi pisany w trakcie choroby manuskrypt o tajemniczym tytule „Źródło” przywołujący, łączący różne wierzenia, motyw Drzewa Życia stanowiącego kontynuację mitu o Drzewie Kosmicznym zespalałym z sobą niebo i ziemię, i zarazem uniwersalny symbol połączenia z wszechświatem. Manuskrypt Izzi, dokończony zgodnie z jej życzeniem po jej śmierci przez męża, wprowadza alternatywne i zarazem komplementarne (wobec ich własnej) historie – osadzoną w odległej przeszłości i odnoszącą się do perspektywy kosmicznej, rozwinięte w duchu opowieści bohaterskich, stanowiące fikcję nadbudowaną nad realnością wywiedzioną z manuskryptu, przybierającą efektowną formę wizualną.

W uniwersalnej przypowieści Aronofsky`ego, Izzi pełni rolę przewodniczki duchowej prowadzącej Toma do pogodzenia się ze śmiercią jako początkiem

czegoś nowego. Jej droga ku śmierci i jego droga do przewyciężenia tej traumy zostały wyrażone metaforą podróży w światło, odnalezienia drogi dzięki światłu rozjaśniającemu ciemność.

Śmierć jako element natury. Przypadek „Dramatu na polowaniu” Antoniego Czechowa oraz „Zapisków myśliwego” Iwana Turgieniewa

Aleksandra Kargol, a.kargol2@student.uw.edu.pl, Wydział polonistyki, Uniwersytet Warszawski, <http://www.polon.uw.edu.pl/glowna>

Cykl literacki „Zapiski myśliwego” autorstwa Iwana Turgieniewa oraz powieść „Dramat na polowaniu” Antoniego Czechowa to teksty nasączone metaforycznymi obrazami przyrody, która przybrała wiele form. Natura w tych utworach stała się obiektem uwielbienia, była również dominantą tekstową, która w obrazowy sposób pokazywała unicestwienie człowieka, prowadząc do jego śmierci czy nawet bodźcem popychającym do zbrodni. Celem wystąpienia było pokazanie jak człowiek postawiony w obliczu potęgi przyrody, starający się jej przeciwstawić, mimowolnie poddaje się jej, co doprowadza go do punktu granicznego, czyli śmierci. Badanie tekstów Turgieniewa oraz Czechowa pokazało, iż człowiek wpisany w naturę, był postacią, która starała się ją bezskutecznie unicestwić, zabić. Te dwa teksty obnażyły dualistyczny charakter śmierci. Zakończenie egzystencji w „Zapiskach myśliwego” było powiązane z naturalną prozą życia, która przychodzi nie spodziewanie. Pisarz wchodzący w rolę zamaskowanego myśliwego umiejętnie oraz finezyjnie pokazuje, w jaki sposób natura uruchamia swoje pokłady niszczycielstwa. Tak ginie jeden z bohaterów cyklu, chłop Maksym, który został przygnieciony przez ścięty konar. W opowiadaniu „Śmierć” rola natury pokazana jest z innej strony, to ona metaforycznie „poluje” na człowieka. Jej pokłady niszczycielstwa są w niej samej. Podobną paralelę nakreślił Czechow, który w postaci głównego bohatera „Dramatu na polowaniu” – Kamyszewa pokazuje autodestrukcyjne usposobienie człowieka. Kamyszew odbiera życie bohaterce Oldze, chłopu Kuźmie oraz zabija swoją papugę. Spajającym ogniwem tych dwóch tekstów jest ich forma graniczna, obnażająca różne wymiary człowieka w kontekście jego egzystencji w naturze. Może właśnie tylko moment śmierci paradoksalnie chroni przyrodę oraz ludzi przed całkowitym rozpadem uniwersum.

Thanatos jako przewodnik w drodze do domu. O motywie śmierci-powrotu w twórczości Jacka Malczewskiego

Agnieszka Wajroch, a.wajroch@mnp.art.pl, adiunkt, Muzeum Pałac w Rogalinie, Oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu, www.rogalin.mnp.art.pl

Referat prezentował nieanalizowany do tej pory szerzej w twórczości Jacka Malczewskiego motyw śmierci-powrotu. Obejmował alegoryczne przedstawienie Thanatosa jako przewodnika bohatera w drodze do domu. Wskazano dwa główne źródła inspiracji podobnym motywem: twórczość poetów młodopolskich oraz romantycznych. Przedstawiono repertuar zabiegów kompozycyjnych i środków semantycznych wykorzystanych przez malarza.

Wizja śmierci w ujęciu Malczewskiego nie odbiegała od tej przedstawianej przez współczesnych mu poetów młodopolskich. Przynosiła wytchnienie, była oczekiwana. Kojarzono ją z nirwaną, błogością. Tak właśnie prezentowali ją: Stanisław Brzozowski, Jan Kasprówicz czy Kazimierz Przerwa-Tetmajer oraz przyjaciele malarza – Adam Asnyk i Lucjan Rydel. Śmierć młodopolska potrafiła być zmysłowa, a jej nadejście nie budziło trwogi.

Twórczość tanatologiczna malarza odzwierciedlała także fascynację poematami Juliusza Słowackiego. Ellenai, główna bohaterka „Anhellego” składa mu obietnicę, iż po śmierci ujrzy ponownie kraj jego lat dziecięcych: *Oto ja polecę do krainy twojej rodzinnej i obaczę dom twój, sługi twoje i rodzice twoje, jeżeli jeszcze żyją. I nawet miejsce to, gdzie stało twoje łóżeczko dziecinne, mała niegdyś kołyska twoja [...] z taką myślą śmierć piękniejsza*. Słowa te zdają się w pełni obrazować specyfikę wyobrażeń śmierci utrwalonych przez Jacka Malczewskiego m.in. w cyklach „Thanatos”, „Powroty”, czy tryptyku „Moje życie”.

Dzięki Thanatosowi, artysta mógł po raz ostatni spojrzeć na „powaby rodzinnego kraju”. Z uporczywą powtarzalnością, powraca on w swych dziełach do domu. Wraca po latach tułaczki jako żołnierz, zesłaniec w sybi-rackim płaszczu, samotny starzec. Raz, o własnych siłach, zmęczony. Kiedy indziej przynoszą go na marach. Powraca do dworku w Wielgiem, w którym spędził najpiękniejsze lata swej młodości. Do jego utraconej arkadii. Krainy wiecznej szczęśliwości.

Topos ojczyzna – groby w polskich prawosławnych tekstach prasowych

Jan Morawicki, jan.morawicki@uni.lodz.pl, Centrum Badań nad Historią i Kulturą Basenu Morza Śródziemnego i Europy Południowo-Wschodniej im. prof. Waldemara Cerana. Uniwersytet Łódzki

Autor zwrócił uwagę na topos ojczyzna – groby w tekstach czasopism Polskiego Kościoła Prawosławnego. Sam topos rozkłada się na toposemy (ojczyzna i groby). Jednocześnie toposem jest w tym przypadku rozumiany jako znaczenie – klucz, można ono być przedstawione w różnych formach. Wnioski płynące z tej analizy dotyczą różnorodności form toposów i wykorzystania toposemów. Topos rodzinny – groby pojawia się w najróżniejszych tekstach czasopism wydawanych przez Polski Kościół Prawosławny: relacjach z wydarzeń, oficjalnych wiadomościach, wspomnieniach, polemikach itp. Nie wpływają na to cechy gatunkowe tekstów. Interesujący nas topos pojawia się w narracjach poświęconych różnym okresom historii i wydarzeniom: I i II wojnie światowej, akcjom przesiedleńczym itp. Dzieje się tak np. w narracjach o ofiarach wojny, które tylko symbolicznie kojarzą się z konkretną przestrzenią, poprzez wskazanie miejsca śmierci lub bitwy. Groby wyznaczają pewną przestrzeń, symbolicznie zakotwicząc ją w prawosławnych. Obserwuje się to również na poziomie opozycji – opozycji my (nasze groby) – oni (ich groby), a ze względu na nacisk na jedność (moje razem) z innymi – mamy jeden grób. W ten sam sposób znakowanie następuje na poziomie cech pochowanych w betonowych lub wymaginionowanych grobach – jesteśmy ofiarami, zmarli – oni torturowani, żywi lub tacy sami – uczestniczyliśmy w ofierze tak samo jak wszystko w przeciwnym razie. Świętość miejsca – grobu – często określana jest poprzez symbolikę religijną, a także poprzez symbolikę mitologii narodowo-patriotycznej. Do interesujących nas toposów można zaliczyć opis kontinuum temporalnego – związku potomków ze współczesnymi i potomnymi, przedstawienie współczesności oraz emocjonalny i symboliczny związek między żyjącymi członkami grupy prawosławnej. Należy zauważyć, że topos Rodziny – groby często wyrażany jest w ekspresyjnych, wartościujących wyrażeniach.

Topos życia po śmierci w literaturze rabinicznej ze szczególnym uwzględnieniem Miszny

Roman Marcinkowski, *r.marcinkowski@uw.edu.pl*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Orientalistyczny

Wiarę w życie po śmierci łączy się w judaizmie z przyszłym światem (Haolam Haba), którego nastanie ma zapoczątkować przyjsie Mesjasza. Mesjasz-człowiek ma odbudować Świąte Miasto, a w nim nową Świątynię i zjednoczyć plemiona Izraela. Era mesjańska przyniesie wielką szczęśliwość, a żeby mogli w niej uczestniczyć wszyscy sprawiedliwi, powstaną z martwych ci sprawiedliwi, którzy pomarli. Nastąpi to po przyjsiu Mesjasza. Bezbożni zaś zostaną odrzuceni, ‘tuż przed nadejściem Mesjasza spadnie na świat straszliwa zaraza, która zabije grzeszników (Szir ha-Szirim Rabba 2,3).

Wiarę w życie po śmierci przyjęto jako dogmat wiary, a ten ‘kto odrzuca wiarę w zmartwychwstanie, nie będzie miał w nim udziału’ (Sanh 90a). Łączyło się to ściśle z nauką o nagrodzie za dobre uczynki i karze za złe. Ze względu na wagę tego zagadnienia odniesienia do wiary w zmartwychwstanie włączono do codziennej modlitwy (Szmone Esre) Osiemnastu Błogosławieństw: ‘Błogosławiony bądź Panie, który zmarłych ożywasz’. Zawiera je także poranna modlitwa: ‘Błogosławiony bądź Panie, który przywołujesz martwych do życia’, gdyż sen uważano za jedną szóstą część śmierci (Ber 57b).

Biblia Hebrajska nie wiele mówi na temat zmartwychwstania i życia po śmierci. Tę lukę stara się wypełnić literatura rabiniczna. Opinie mędrców talmudycznych zdają się ewoluować w tym względzie, co jest widoczne już w Misnie stanowiącej istotę judaizmu rabinicznego. Referat jest próbą przedstawienia niektórych z nich.

Umieranie jako stan – turgieniewowskie pojmowanie śmierci na przykładzie „Dziennika człowieka niepotrzebnego”

Aleksandra Julia Brzeźniak, abrzezniak@interia.pl, Uniwersytet Jagielloński

Głównym tematem niniejszego wystąpienia był specyficzny obraz śmierci, przedstawiony w utworze „Dziennik człowieka niepotrzebnego” autorstwa Iwana Turgieniewa. Zjawisko to zostało sklasyfikowane w pracy nie jako jednostkowe wydarzenie, kończące życie bohatera i związane jedynie z fizjologią, a jako chroniczny stan duszy, porównywalny z ciężką depresją. Dla wyraźnego przedstawienia cech opisywanego motywu monotonnej śmierci psychicznej, został on zestawiony z najbardziej charakterystycznymi gwałtownymi śmierciami, stanowiącymi trzon fabularny arcydzieł XIX-wiecznej literatury rosyjskiej. Na podstawie powyższego porównania możliwe stało się wyróżnienie zasadniczych identyfikatorów specyficznego kodu śmierci, obecnego w twórczości Turgieniewa.

Głównym problemem badawczym pracy była próba możliwie najpełniej-szego zdefiniowanie turgieniewowskiego pojmowania umierania, a jej cele poboczne to: znalezienie odpowiedzi na pytanie o zasadność pojmowania takiego typu umierania jako niezależnego od bohatera zjawiska i jego związek z permanentnym uczuciem rozczarowania, obecnym w większości dzieł autora.

Motyw umierania w Dzienniku człowieka niepotrzebnego poddano analizie, skupiającej się na działaniu barier psychologicznych głównego bohatera, ograniczających jego możliwości aktywnego podejmowania interakcji z otoczeniem. Zachowanie narratora utworu, który stał się pierwowzorem charakterystycznego dla XIX-wiecznej literatury rosyjskiej zbędnego człowieka, stało się przyczynkiem do rozważań na temat bierności szlachty rosyjskiej wobec spotykających ją niepowodzeń. W artykule omówione zostały przyczyny, które doprowadziły bohatera do martwoty duszy, tj. nieszczęśliwa miłość, zła sytuacja materialna i przedłużające się poczucie beznadziejności. Zasadność wspomnianych czynników wywołujących śmierć psychiczną została przeanalizowana przez pryzmat ogólnej sytuacji jednostki w Imperium Rosyjskim w XIX wieku.

Upadek Talesa – śmierć człowieka i narodziny filozofa

Jarosław Marek Spychała, Collegium Civitas

Nie pozbawiona waloru satyrycznego anegdota o Talesie, który chcąc obserwować gwiazdy na niebie wpadł do dołu na ziemi, spopularyzowana m.in. przez Diogenesa Laertiosa czy Stobajosa, ukształtowała obraz filozofa jako człowieka bujającego w obłokach, życiowo nieporadnego, wręcz śmiesznego (do utrwalenia się takiego wyobrażenia o filozofach z pewnością przyczyniły się też „Chmury” Arystofanesa). Ta sama anegdota funkcjonuje również jako topos literacki (spotykamy ją u Ezopa czy La Fontaine’a) czy też jako topos malarski (jej echo pobrzmiewa w obrazie Thomasa Rowlandsona).

Niezależnie od powyższego już w antyku Platon brał Talesa w obronę i w swoim dialogu (Teajtet, 174 A – 176 A) dowodził, iż Tales jest wzorem mędrca i prawdziwego filozofa. W podobnym, apologetycznym duchu, wspominał Talesa wcześniej Herodot, a później Arystoteles. Na anegdotę o Talesie zwrócił uwagę także Szestow wskazując na doniosłą rolę, jaką – jego zdaniem – miała ona odegrać w kulturze zachodnioeuropejskiej (Na szalach Hioba, 2003, s. 7-28). Także w najnowszej polskiej literaturze naukowej ożywa zainteresowanie Talesem i zauważalna jest tendencja do nowego namysłu nad tą postacią i rzeczoną anegdotą (np. Paczkowski 2007; Michalski 2015, Przybysławski 2016). W cieniu jednak tych wszystkich rozważań pozostało pytanie o znaczenie motywu samego upadku Talesa, na który to motyw można spojrzeć nie tylko w kategoriach satyrycznych, lecz także w innych, np. religioznawczych, kulturoznawczych czy antropologicznych.

Jakkolwiek anegdota o upadku Talesa jest przedmiotem zainteresowań przede wszystkim filozofów i historyków filozofii, to jednak wystąpienie-artykuł stara się spojrzeć na tę historię szerzej, zarówno z perspektywy literackiej jak i filozoficzno-religioznawczej i odpowiedzieć na pytanie czy upadek Talesa może być odczytywany w kategoriach symbolicznej śmierci i duchowego odrodzenia bohatera.

Indeks Autorów

Brzeźniak A.J.....	25
Całek A.	11
Kalinowski G.	17
Kargol A.	21
Kępiński M.	12
Kolasińska-Pasterczyk I.	19
Kulmiński R.....	14
Marcinkowski R.	24
Morawicki J.	23
Niezgoda R.	18
Spychała J.M.	26
Wajroch A.	22

Wydawnictwo
TYGIEL

Zapraszamy do zapoznania się z aktualną ofertą
Wydawnictwa Naukowego TYGIEL

kontakt@wydawnictwo-tygiel.pl

www.wydawnictwo-tygiel.pl

© DZIAŁALNOŚĆ

Wydawnictwo

Wydawnictwo Naukowe TYGIEL to podmiot zrodzony z doświadczenia oraz zaangażowania zespołu osób w pełni poświęconych promocji nauki i szeroko rozumianego rozwoju.

Publikowane przez nas prace są odzwierciedleniem trendów badawczych oraz zainteresowań naukowych środowiska akademickiego.

© DZIAŁALNOŚĆ

Biblioteka Cyfrowa

Biblioteka Cyfrowa należąca do Wydawnictwa Naukowego TYGIEL zawiera wszystkie publikacje wydawane przez Wydawnictwo. Dodatkowo została przyłączona do Federacji Bibliotek Cyfrowych, dzięki czemu mogą Państwo przeglądać zbiory udostępniane na całym świecie.

© DZIAŁALNOŚĆ

Czasopisma naukowe

Wydawnictwo Naukowe TYGIEL rozpoczęło prace nad kilkoma tytułami czasopism naukowych. Więcej szczegółów wraz z aktualnym stanem prac dostępne jest w zakładce „Czasopisma naukowe”. Osoby zainteresowane współpracą prosimy o kontakt.

28 października 2022 roku w formie online odbyła się *IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Topos śmierci w literaturze, kulturze i sztuce”*. Wydarzenie adresowane było do studentów, doktorantów i pracowników naukowych kierunków literaturoznawczych i kulturoznawczych.

W tematykę Konferencji wprowadziły nas wykłady Gości Honorowych, takich jak: dr hab. Robert Kulmiński, prof. ucz. (Uniwersytet Warszawski), dr hab. Marcin Kępiński, prof. UŁ (Uniwersytet Łódzki) oraz dr hab. Anita Całek (Uniwersytet Jagielloński). Wydarzenie pozwoliło na wymianę wiedzy i doświadczeń naukowych między uczestnikami, a także stało się inspiracją do dalszych badań. Uczestnicy Konferencji mieli okazję wysłuchać wystąpień zaproszonych Gości Honorowych, innych prelegentów oraz przedstawić swoje prace w formie wystąpienia ustnego.

Organizatorem spotkania była Fundacja na rzecz promocji nauki i rozwoju TYGIEL.

